

กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ในศตวรรษที่ 21*

Process of Enhancing Youth for Social Changes in the 21st Century*

กิตติกาญจน์ หาญกุล**

Kittikan Hankun

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้เป็นผลจากการศึกษาแนวคิด รูปแบบ การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ เจริญวัย ปัจจัยที่สนับสนุนและที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการทบทวนเอกสาร และการสัมภาษณ์จาก 5 กรณีศึกษา

จากการศึกษาพบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ในยุคสมัยปัจจุบัน มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ (1) การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหรือกิจกรรมให้ชัดเจนจะช่วยให้จัดกิจกรรมได้สอดคล้องกับเป้าหมายของงาน (2) เนื้อหาในการจัดกระบวนการต้องสอดคล้องกับแต่ละกลุ่มเป้าหมายซึ่งมีวิธีการเรียนรู้แตกต่างกัน (3) ระยะเวลาในการจัดกระบวนการต้องมีความเหมาะสมเพื่อให้การเรียนรู้มีความละเอียด รอบด้าน และเอื้อให้ผู้ร่วมกระบวนการสามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้ง (4) การมีพื้นที่การเรียนรู้ในชุมชน กลุ่มคน พื้นที่สาธารณะที่ท้าทายและแปลกใหม่ จะช่วยสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการสามารถเชื่อมโยงสู่การวิเคราะห์สังคมเพื่อออกแบบปฏิบัติการบางอย่างร่วมกันได้

องค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุดในการจัดกระบวนการได้แก่ ผู้จัดกระบวนการและแนวคิดที่ใช้ในการจัดกระบวนการสำหรับผู้จัดกระบวนการนั้นต้องมีทั้งความรู้ในเชิงแนวคิด ทฤษฎีในการออกแบบกระบวนการ ประสบการณ์ และทักษะในการจัดกระบวนการ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม และสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้จากภายใน โดยแนวคิดสำคัญในการจัดกระบวนการคือ (1) แนวคิดการศึกษาทางตรงที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในระดับปัจเจก ผ่านกระบวนการกลุ่มที่สร้างให้เกิดพื้นที่ปลอดภัย

* บทความชิ้นนี้เรียบเรียงจากงานวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสนับสนุนการวิจัยของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2556

* This article is a part of the research "The Youth Enhancing Process for Social Change." It is supported by Fund of The Graduate Volunteer Centre, Thammasat University, 2013.

** อาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Lecturer at the Graduate Volunteer Centre at Thammasat University

Corresponding author, e-mail : kkhankun@gmail.com

เพื่อการแลกเปลี่ยนที่ไม่มีข้อสรุปสมบูรณ์แบบ โดยเชื่อว่าข้อสรุปเป็นเรื่องในระดับปัจเจก (2) แนวคิดการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติซึ่งเน้นการลงมือทำ ได้ทดลองผลิตชิ้นงานหรือทดลองแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และ (3) แนวคิดวิธีการวิถึระนาบที่ให้ความสำคัญกับการจัดการความสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วมกระบวนการให้อยู่ในระนาบเดียวกัน และมีการจัดการอำนาจที่เหมาะสม

คำสำคัญ: คนรุ่นใหม่กระบวนการเรียนรู้, การศึกษาทางตรง

Abstract

This article is a result of the research that explores concepts and forms of youths' learning processes, in particular the conditions and factors which are supportive or obstructive to learning capability. The study comprises literature review and five case studies.

The research found significant conditions which enhance youths' learning processes in the 21st Century, including: (1) assigning clear objectives of the project and/or activity helps to design activities consistent with the project's goals; (2) contents of the process employed must be consistent with the target groups whose learning methods may be different; (3) the process duration must be appropriate to allow detailed and comprehensive learning process and facilitate participants to gain deep understanding; and (4) challenging and innovative learning spaces in communities, groups, or public space helps enhancing capability of participants to connect and analyze society which can lead to jointly-designed social actions.

Among the factors affecting youths' learning processes, the two most significant factors are the process facilitator and the concepts adopted in such processes. The facilitator must profess in concepts and theories to design the learning processes, he/she must be experienced and skilled in process facilitation in order to encourage participation and internal learning. On the other hand, three significant concepts are employed in the learning processes: (1) "direct education concept" focuses on learning at individual level through group process in which comfort zone must be created to encourage free exchanges without imposing absolute conclusion based on the assumption that conclusions are individualized; (2) "learning from practice concept" emphasizes taking action, attempting to produce work and self-learning in problem-solving; (3) "horizontal concept" signifies management of relationships, both participants-participants and participants-facilitators, to the same level as well as appropriate management of authority.

Keywords: youth, learning process, direct education

บทนำ

การทำกิจกรรมเพื่อสังคมของเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในสังคมไทยมีพัฒนาการจากการจัดค่ายอาสาพัฒนาในชนบท ซึ่งการจัดค่ายอาสาพัฒนาในยุคแรกเป็นค่ายอาสาเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและได้ขยายมาสู่การทำกิจกรรมค่ายอาสาในมหาวิทยาลัยต่างๆ โดยมีรูปแบบการจัดกิจกรรมที่เน้นพัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานของชุมชน ทั้งการขุดบ่อน้ำ ปรับผิวถนน การสร้างศาลาประชาคม สร้างโรงเรียน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้นักศึกษาได้ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ไปพร้อมๆ กับการทำความเข้าใจสถานการณ์ในชุมชนและสังคมไทยขณะนั้น (ละออล พลายน้ำงาม, 2518: 6-18) หลังพ.ศ. 2500 ความคึกคักของการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของเยาวชนยังคงอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ โดยมีกิจกรรมที่หลากหลายไม่เฉพาะการทำกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาเท่านั้น ยังมีการจัดเวทีเสวนาเพื่อพูดคุยสถานการณ์ปัญหาสังคม วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล โดยนำเสนอผ่านหนังสือที่ผลิตขึ้นมาเอง ซึ่งมีเนื้อหาเพื่อเผยแพร่ความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์การเมืองยุคเผด็จการ กระจายไปทั่วทุกมหาวิทยาลัย ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค (ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2556) การทำกิจกรรมเพื่อสังคมของคนรุ่นใหม่ในยุคนี้จึงเข้มข้นไปด้วยการตั้งคำถามกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งนับว่าเป็นยุคประชาธิปไตยกำลังเบ่งบาน เยาวชน นักศึกษา มีความสนใจปัญหาสังคมเพิ่มมากขึ้น เกิดการจัดตั้งองค์กรต่างๆ ทั้งส่วนกลางและภูมิภาค เช่น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาภาคใต้ ศูนย์นิสิตนักศึกษาโคราช เป็นต้น โดยมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นแกนนำหลัก นักศึกษาเข้าร่วมช่วยเหลือกลุ่มกรรมกรชาวนา กลุ่มแรงงาน มีเวทีพูดคุย วิเคราะห์ปัญหาทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มคนจนของนักศึกษาและเยาวชน ได้สร้างความหวาดวิตกให้กับรัฐโดยเฉพาะฝ่ายความมั่นคงในยุคเผด็จการ จึงเกิดการสร้างกระแสสังคมเพื่อทำลายภาพพจน์ของนักศึกษาว่าเป็นกลุ่มที่สร้างความวุ่นวายในสังคม เป็นพวกยุยงประชาชนให้เกิดการประท้วง หรือรับเงินต่างชาติเพื่อสร้างความวุ่นวายในบ้านเมือง จนนำมาสู่การสังหารหมู่ นักศึกษาประชาชนในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2547: 22-62) ส่งผลให้ประชาธิปไตยที่กำลังเบ่งบานในช่วงเวลานั้นกลับเข้าสู่ระบอบเผด็จการอีกครั้ง

เมื่อการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของนักศึกษาและเยาวชนในช่วงเวลาดังกล่าวถูกจับจ้องจากฝ่ายความมั่นคง ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมทำได้ค่อนข้างยาก ในช่วงนี้การทำงานเพื่อสังคมจึงกลายเป็นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Government Organizations) (จตุรงค์ บุญยรัตนสุคนธ์, 2542) ส่วนนักศึกษาและเยาวชนได้กลับไปให้ความสำคัญกับการทำกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาที่ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเท่านั้น

ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศได้ทำให้เยาวชนมีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น แต่ไม่ได้เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มทำงานเพื่อสังคมของเยาวชนเช่นในอดีต อีกทั้งยังส่งผลให้เด็ก เยาวชน เป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายของการผลิตสินค้าในตลาดการบริโภค เยาวชนถูกเลี้ยงให้เติบโตขึ้นมาอย่างอ่อนแอ ไม่สู้งาน สับสนในชีวิต ไม่รู้จักคุณค่าตนเอง และมองประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง (สมพงษ์ จิตระดับ, 2547: 12-13) มีงานวิจัยบางชิ้นได้แสดงให้เห็นว่าสถาบันครอบครัว

ในสังคมไทยกำลังอ่อนแอ สถาบันการศึกษาไม่ได้ทำหน้าที่กล่อมเกลายาวชน และยังทำให้เยาวชนส่วนใหญ่ขาดการมีส่วนร่วมต่อสังคม มีทัศนคติเชิงลบและไม่ประสงค์ที่จะเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โดยเชื่อว่าการเคลื่อนไหวของประชาชนเป็นผลประโยชน์แอบแฝงของคนบางกลุ่ม (อมรวิทย์ นาครทรรพ, 2547: 16-34)

อย่างไรก็ตามจากการรวบรวมข้อมูลของมูลนิธิสยามกัมมาจล (แวนิชชิง, 2552) พบว่าปัจจุบันมีองค์กรที่สนับสนุนการรวมกลุ่มของเยาวชนเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมและงานอาสาสมัครหลายรูปแบบ ไม่เฉพาะกิจกรรมในมหาวิทยาลัย มีทั้งกลุ่มที่เน้นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ กลุ่มทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิต เด็ก สตรี และคนพิการ กลุ่มกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มทำงานกับเยาวชนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มส่งเสริมกิจกรรมด้านศิลปะและวัฒนธรรม กลุ่มส่งเสริมการทำงานจิตอาสา นอกจากนี้ยังพบว่าภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 ได้เกิดการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายจิตอาสาและศูนย์อาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยในการประสานงานขอความช่วยเหลือต่างๆ ซึ่งต่อมาได้ยกระดับให้เป็นพื้นที่เพื่อการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมของคนรุ่นใหม่ (แวนิชชิง, 2552: 208) นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ช่วยสร้างให้กระแสการทำกิจกรรมทางสังคมได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่อีกครั้ง

ถึงแม้ว่าคนรุ่นใหม่จะหันมาให้ความสนใจกับการทำกิจกรรมจิตอาสามากขึ้น แต่เป็นการทำงานอาสาสมัครแบบไม่ต่อเนื่อง และเน้นงานในลักษณะการช่วยเหลือหรือการสงเคราะห์ ส่วนกิจกรรมที่สนับสนุนการทำงานของชุมชนหรือการตั้งคำถามกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมกลับลดจำนวนลง เยาวชนในปัจจุบันใช้เวลาในการดูหนัง ฟังเพลง ดูกีฬา มากกว่าการคิดค้นหรืออ่านหนังสือ เห็นโลกที่เต็มไปด้วยลึกลับและความบันเทิง (ยุค ศรีอาริยะ, 2542: 86)

ในขณะที่สถานการณ์ปัญหาสังคมในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญหน้าการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การแย่งชิงทรัพยากร ปัญหาทางเศรษฐกิจ ภาคเศรษฐกิจและบริการขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ความรู้ และนวัตกรรมใหม่ๆ มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาแทนที่การทำงานที่ซ้ำซาก การพัฒนาทักษะการหาความรู้ การสืบค้นข้อมูล สร้างการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ความสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมการแก้ไขปัญหา และมีความถนัดที่หลากหลายเป็นสิ่งสำคัญ (เคน เคย์, 2554: 34-37) เยาวชนในศตวรรษหน้าจึงต้องเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

การทำงานพัฒนาคนรุ่นใหม่ผ่านงานอาสาสมัครเพื่อเปิดโลกการเรียนรู้สังคมของเยาวชนในยุคปัจจุบัน อาจยังไม่เพียงพอต่อการสร้างพลเมืองของประเทศที่สามารถวิเคราะห์สถานการณ์สังคมและร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ความท้าทายในการทำงานกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ยุคปัจจุบันคือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางกระแสสังคมที่หมุนเคลื่อนโลกด้วยทุนว่าควรมีทิศทางการกระบวนการและรูปแบบการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์สังคมปัจจุบันอย่างไร เพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีความเข้าใจและมีปฏิบัติการเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาสังคมได้ บทความชิ้นนี้จึงสังเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ ตลอดจนความ

คิด ความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการต่างๆ ในการพัฒนาศักยภาพคนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำมาปรับกระบวนการทำงานเพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัย

วิธีการศึกษา

บทความชิ้นนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) อธิบายเชิงพรรณนา เพื่อให้เห็นรูปแบบ กระบวนการทำงาน มุมมอง วิธีคิดและวิธีการในการปฏิบัติงานเพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ที่สนใจการทำกิจกรรมเพื่อสังคม ให้เกิดการปรับเปลี่ยนเรียนรู้จากภายใน เรียนรู้จากการทำงานกลุ่ม และการถอดบทเรียนกระบวนการทำงาน โดยสะท้อนผ่านความคิดเห็นของทั้งผู้เข้าร่วมกระบวนการ และศึกษาแนวคิด ความเชื่อของทีมพี่เลี้ยงผู้ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำมาสู่ปฏิบัติการเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมของผู้เข้าร่วมกระบวนการ

บทความนี้ได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ และเอกสารสรุปบทเรียนระหว่าง พ.ศ. 2546 ถึงปัจจุบัน (2558) เพื่อย้อนดูกระบวนการทำงานกับเยาวชนในรูปแบบต่างๆ และกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนานักกิจกรรมทางสังคม ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับการศึกษาจาก 5 กรณีศึกษา ที่ทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งได้คัดเลือกจากกลุ่มที่ทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาคนรุ่นใหม่ ทั้งที่ยังศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย กลุ่มที่ทำงานค่ายกับคนรุ่นใหม่ และโครงการที่ออกแบบกระบวนการอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาคนรุ่นใหม่ในระยะยาว ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม เป็นโครงการเพื่อพัฒนาแกนนำเยาวชนที่มีต้นทุนเดิม คือ ผ่านการทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย หรืองานพัฒนาเป็นพื้นฐานมาก่อน ใช้วิธีการคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการโดยการเปิดรับสมัครเยาวชนจากทั่วประเทศ รุ่นละไม่เกิน 40 คน เป็นหลักสูตรที่ออกแบบเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากภายใน ควบคู่กับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม ให้ความสำคัญกับเวทีแลกเปลี่ยน การเสริมความรู้ ลงพื้นที่จริง สร้างความเข้าใจ วิเคราะห์ และการฝึกฝนทักษะต่างๆ เพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้กับกลุ่ม ชุมชน องค์กร ชุมชนหรือสังคมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการต้องเข้าร่วมใน 6 โมดูล ในแต่ละโมดูลจะใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน มีระยะเวลาในการเข้าร่วมกระบวนการ 1 ปี 6 เดือน และในระหว่างกระบวนการจะมีทีมพี่เลี้ยงแบ่งตามภูมิภาค ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและดูแลผู้เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่องจนครบกระบวนการ

กรณีศึกษาที่ 2 โครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง มูลนิธิสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม) เป็นโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพเยาวชนผู้สนใจศิลปะการละครทั่วประเทศ เพื่อผลิตสื่อสร้างสรรค์ทางปัญญาที่สอดคล้องกับประเด็นปัญหาในชุมชน โดยเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงจากภายใน ผ่านกระบวนการละครเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการพัฒนาความรู้ พัฒนาทักษะ และพัฒนาทัศนคติ โดยใช้กระบวนการค่าย และมีค่ายต่อเนื่องสำหรับผู้สนใจการทำละครให้เข้มข้นมากขึ้น โดยใช้วิธีการเปิดรับสมัครจากทั่วประเทศและรับทุกกลุ่มที่สมัครเข้าร่วมโครงการ มีระยะเวลาในการเข้าร่วมโครงการ 3 ปี โดยแบ่งการเข้าร่วมโครงการออกเป็น 6 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ค่ายปฐมนิเทศและพัฒนาบท

ละคร สร้างเรื่อง รู้ชีวิต ระยะเวลาถ่ายละ 3 วัน โดยจัดขึ้น ภูมิภาคละ 1 ค่ายใน 4 ภูมิภาค เพื่อปรับทัศนคติเรื่องการทำละครร่วมกันระหว่างผู้เข้าร่วมทุกคนและปูพื้นฐานศิลปะการละครเพื่อพัฒนาสู่บทละครสะท้อนปัญหาที่สอดคล้องกับตนเองและชุมชน ช่วงที่ 2 ค่ายเทคนิคการสร้างละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อวางรากฐานนักการละคร มีระยะเวลาถ่ายละ 5 วัน โดยจัดใน 4 ภูมิภาค ช่วงที่ 3 เป็นการผลิตละคร โดยมีทีมวิทยากรเป็นพี่เลี้ยงติดตามผลการทำงาน เพื่อให้คำแนะนำในกระบวนการผลิตละคร ช่วงที่ 4 เป็นช่วงของการจัดแสดงผลงาน เทศกาลละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง 4 ครั้ง ใน 4 ภูมิภาค ช่วงที่ 5 ค่ายสรุปบทเรียน เป็นค่ายสุดท้ายของกระบวนการ เพื่อถอดบทเรียนผลการดำเนินงานในการผลิตละครของกลุ่มเยาวชน ช่วงที่ 6 ค่ายต่อเนื่องจากโครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง เป็นการจัดอบรมสำหรับนักละครรุ่นใหม่สนใจการทำละครให้ต่อเนื่อง เพื่อร่วมกระบวนการอีก 9 วัน เพื่อเรียนรู้การทำละครอย่างเข้มข้น ได้ทดลองฝึกทำละครเพื่อใช้แสดงจริงในชุมชน

กรณีศึกษาที่ 3 โครงการค่ายเมล็ดพันธุ์สันติวิธี ได้รับการสนับสนุนการจัดกิจกรรมจากศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล มีระยะเวลาในการจัดค่ายแต่ละรุ่น 30 วัน เพื่อเปิดพื้นที่ให้เยาวชนทุกภาคของประเทศได้มีโอกาสเรียนรู้สันติวิธีผ่านกระบวนการ โดยเน้นการรู้จักและเข้าใจตนเองในระดับปัจเจก กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจธรรมชาติของความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม การเรียนรู้โครงสร้างสังคม ความขัดแย้ง ความรุนแรง และการสร้างสันติภาพ โดยผู้เข้าร่วมโครงการคือเยาวชนจากพื้นที่ที่มีสถานการณ์ความขัดแย้งหรือได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนา เช่น เยาวชนจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลุ่มเด็กชาติพันธุ์ กลุ่มเยาวชนที่ได้รับผลกระทบจากเหมืองคลิตี้ เป็นต้น

กรณีศึกษาที่ 4 กลุ่มเผยแพร่กฎหมายสิทธิมนุษยชนเพื่อสังคม (ดาวดิน) เป็นการรวมกลุ่มของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่มีความสนใจทำกิจกรรมทางสังคมเมื่อพ.ศ. 2547 โดยมีนักศึกษารุ่นพี่เป็นผู้จัดกระบวนการ และผู้เข้าร่วมกระบวนการคือนักศึกษารุ่นน้องในคณะ เน้นสร้างการเรียนรู้ให้กับตนเอง กลุ่ม เพื่อน และรุ่นน้องนักศึกษา ทั้งการลงพื้นที่ป่าภูมุล พื้นที่กรณีเหมืองแร่โปแตส จังหวัดอุดรธานี หรือพื้นที่ชุมชนแออัดในจังหวัดขอนแก่น และพัฒนาสู่ค่ายเพื่อสร้างการเรียนรู้กับรุ่นน้องในคณะภายใต้ชื่อ “ค่ายนิติศาสตร์เรียนรู้สังคม” และยังคงทำกิจกรรมมาอย่างต่อเนื่องทั้งในและนอกรั้วมหาวิทยาลัย

กรณีศึกษาที่ 5 กลุ่มลูกชาวบ้าน มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นกลุ่มนักศึกษาที่รวมกลุ่มจากหลากหลายคณะ มีนักศึกษารุ่นพี่เป็นผู้จัดกระบวนการ และผู้เข้าร่วมกระบวนการคือนักศึกษารุ่นน้องที่มาจากหลายคณะในมหาวิทยาลัย เพื่อทำกิจกรรมทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย ร่วมกับชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออก มีระยะเวลาในการรวมกลุ่มประมาณ 4 ปี และมีกิจกรรมเรียนรู้ชุมชน ร่วมกิจกรรมกับชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการอุตสาหกรรมมาบตาพุด หรือการร่วมเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้าน ม.นอกระบบ เป็นต้น

วิธีการศึกษาในบทความนี้ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ผู้จัดกระบวนการหรือที่ปรึกษาของโครงการหรือองค์กรที่ทำหน้าที่จัดกระบวนการเรียนรู้ และสัมภาษณ์กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมกระบวนการ รวมทั้งสิ้น 20 คน

ผลการศึกษา

จากการทบทวนงานศึกษาเรื่องการพัฒนาคนรุ่นใหม่ที่ผ่านมาพบว่า งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาเยาวชนเพื่อยกระดับสู่การทำงานทางสังคมมีจำนวนค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับงานวิจัยที่ศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย มีงานที่น่าสนใจ เช่น งานศึกษาของ เกียรติศักดิ์ แสงอรุณ (2551) ที่ศึกษากลุ่มนวัตกรรมเพื่อสังคม (YIY) กลุ่มเยาวชน Blackbox และเครือข่ายเยาวชนที่ร่วมในโครงการเยาวชน 1000 ทาง ซึ่งพบว่าการทำภารกิจกรมจิตอาสาที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการคิด กระบวนการทำงาน เพิ่มศักยภาพของเยาวชนจากการลงมือปฏิบัติ โดยผ่านการทำงานในสถานศึกษาหรือชุมชน และให้ความสำคัญกับการถอดบทเรียน ช่วยเพิ่มศักยภาพของเยาวชนในทำความเข้าใจปัญหาสังคมได้ ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนค่านิยมและพฤติกรรมของเยาวชนด้วย ด้านงานศึกษาในต่างประเทศที่น่าสนใจ เช่น งานถอดบทเรียนการทำงานของกลุ่มนักกิจกรรมในสหรัฐอเมริกาของ Barit M. Lakey และคณะ (อวยพร เชื้อนแก้ว และ พิภพ อุดมอิทธิพงศ์ (แปล), 2558) ที่เป็นผู้มีประสบการณ์ทำงานกับชุมชนยากจนชาวอเมริกันเชื้อสายแอฟริกัน ช่วยให้เห็นกระบวนการทำงาน เทคนิคในการพัฒนาคน พัฒนาองค์กร กระบวนการสร้างการเรียนรู้ของทีม การให้ความสำคัญกับความหลากหลาย การเรียนรู้จากความล้มเหลว เป็นต้น เพื่อนำมาวิเคราะห์กับบริบทการพัฒนาเยาวชน คนรุ่นใหม่ที่ทำกิจกรรมทางสังคมในประเทศไทย

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเยาวชนผู้เข้าร่วมกระบวนการ ผู้จัดการกระบวนการ และองค์กรที่เกี่ยวข้องจาก 5 กรณีศึกษา ช่วยให้เห็นรายละเอียดกระบวนการทำงาน รูปแบบ และแนวคิดสำคัญในการออกแบบกระบวนการเพื่อพัฒนาเยาวชนในยุคปัจจุบัน ดังนี้

1. รูปแบบ กระบวนการ การทำงานเพื่อพัฒนาคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน

จากการทบทวนเอกสาร การสัมภาษณ์ และเข้าร่วมสังเกตการณ์ระหว่างการจัดกิจกรรม ของทั้ง 5 กรณีศึกษา พบว่าการจัดกระบวนการที่มีศักยภาพและส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมอง วิถีคิด วิถีปฏิบัติ ของเยาวชนมาก ใน 3 กรณีศึกษา คือโครงการคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โครงการค่ายเม็ดพันธุ์สันติวิถี โครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง ที่มีการดำเนินโครงการต่อเนื่อง กำหนดระยะเวลาได้อย่างเหมาะสม มีการถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง มีงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ อีกทั้งมีการติดตามการทำงานของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการเป็นระยะ ประกอบกับทีมผู้จัดการกระบวนการมีทักษะและประสบการณ์ในการทำงานมาต่อเนื่อง สามารถออกแบบ ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายได้ ส่วนในอีก 2 กรณีศึกษา คือกลุ่มเผยแพร่กฎหมายสิทธิมนุษยชนเพื่อสังคม(ดาวดิน) และกลุ่มลูกชาวบ้าน เป็นกลุ่มกิจกรรมนักศึกษา ที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านการทำงานกับพื้นที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ ซึ่งถึงแม้ว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้ จากมีความคล้ายคลึงกัน แต่มีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาและความต่อเนื่องของผู้เข้าร่วมกระบวนการที่เป็นนักศึกษา โดยกลุ่มเผยแพร่กฎหมายสิทธิมนุษยชนเพื่อสังคม (ดาวดิน) มีกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้องคณะเดียวกันต่อเนื่อง ทำให้เห็นรูปธรรมการทำงานร่วมกับชุมชน หรือการจัดกิจกรรมทาง

สังคมที่ชัดเจนกว่ากลุ่มลูกชาวบ้านที่มาจากหลายคณะ มีการเข้าออกของสมาชิกตลอดเวลา กิจกรรมจึงขาดความต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการด้วย

ทั้ง 5 กรณีศึกษามีจุดร่วมเดียวกันคือ การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการ รวมถึงการเรียนรู้ไปพร้อมกันทั้งผู้จัดกระบวนการและผู้เข้าร่วมกระบวนการ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ผู้เข้าร่วมกระบวนการ

ผลจากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันกระบวนการทำงานกับคนรุ่นใหม่มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือกิจกรรม บางโครงการใช้วิธีการคัดเลือกผู้เข้าร่วมกระบวนการจากการเขียนใบสมัครและรับทั้งหมด โดยไม่ต้องมีการคัดเลือกแต่เปิดพื้นที่ให้เข้ามาเรียนรู้ ส่วนโครงการที่มีการคัดเลือกผู้เข้าร่วมนั้นเนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการใช้ความแตกต่างหลากหลายของผู้เข้าร่วมเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการสร้างกระบวนการเรียนรู้

1.2 กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการและกิจกรรมชัดเจน

การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหรือกิจกรรม พบว่ามีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ จากการศึกษาพบว่าการออกแบบกิจกรรมมีความสอดคล้องและชัดเจน เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น โครงการค่ายเมล็ดพันธุ์สันติวิธี มีเป้าหมายสำคัญในการสร้างสันติวิธีให้อยู่ในชีวิตประจำวัน กิจกรรมในค่ายจึงเน้นการทำความเข้าใจตนเอง และมีกิจกรรมเพื่อให้ได้ฝึกทักษะด้านสันติวิธีเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชีวิตและร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นต้น

1.3 เนื้อหามีความเหมาะสมกับผู้เข้าร่วม

การจัดกระบวนการที่มีรูปแบบหลากหลาย มีส่วนสนับสนุนการเรียนรู้ในระดับปัจเจกบุคคลด้วย ทั้งการให้ความรู้ด้านการละคร การทำสื่อทางเลือก การสัมผัสพื้นที่จริง และสนับสนุนให้เกิดปฏิบัติการ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง โดยคำนึงถึงความสนใจของผู้เข้าร่วมกระบวนการที่มีความแตกต่างกัน

1.4 เน้นกระบวนการกลุ่มและสร้างการมีส่วนร่วม

กระบวนการกลุ่มเป็นพื้นที่การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการยอมรับความแตกต่างทั้งความคิดเห็น ความเชื่อ ชาติพันธุ์ ช่วยให้ได้ลองผิดลองถูกและมีพัฒนาการไปพร้อมกัน ซึ่งการจัดกระบวนการกลุ่มจะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน หากกระบวนการไม่สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนอาจกลายเป็นพื้นที่ส่งเสริมการนำเดี่ยวของสมาชิกกลุ่มบางคนได้

กระบวนการมีส่วนร่วมช่วยสนับสนุนให้เกิดการออกแบบกิจกรรมร่วมกัน หรือเกิดกลไกเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ให้สอดคล้อง โดยในโครงการพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและโครงการค่ายเมล็ดพันธุ์สันติวิธี พบว่ามีการออกแบบกิจกรรมหรือกลไกใหม่ภายหลังจากกระบวนการกลุ่มได้ช่วยสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ จนนำมาสู่การออกแบบกระบวนการร่วมหรือมีข้อเสนอแนะในการปรับกระบวนการในระหว่างดำเนินโครงการ

เวทีสรุปบทเรียนเป็นอีกพื้นที่หนึ่งของการมีส่วนร่วม จากการศึกษาพบว่าการสรุปบทเรียนมีทั้ง

เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยให้ผู้เข้าร่วมฯได้แสดงความคิดเห็นและได้ร่วมคิดค้นวิธีการเพื่อหาทางออกร่วมกันในกรณีที่เกิดปัญหาขึ้นในระหว่างกิจกรรมหรือภายหลังการจัดกิจกรรม รวมถึงการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมฯได้สะท้อนกิจกรรมและร่วมออกแบบ โดยผู้จัดกระบวนการช่วยสร้างบรรยากาศให้เหมาะสมกับการแลกเปลี่ยน

1.5 ระยะเวลาในการเรียนรู้มีความเหมาะสมกับเนื้อหา

การกำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรม เพื่อให้สมาชิกเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในระยะเวลาที่เหมาะสม และสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการมีส่วนช่วยให้การเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายมีความลึกซึ้งมากขึ้น จาก 3 กรณีศึกษา คือ โครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง โครงการค่ายเมล็ดพันธุ์สันติวิธี และโครงการพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ได้กำหนดระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมค่อนข้างนาน เมื่อเกิดจุดปะทะในระหว่างการจัดกระบวนการ สามารถร่วมออกแบบการแก้ไขปัญหาจนครบกระบวนการ ซึ่งช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เข้าร่วมฯให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

1.6 พื้นที่ศึกษามีความท้าทายและแปลกใหม่

ความท้าทายและความแปลกใหม่ เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างแรงดึงดูด และสร้างแรงบันดาลใจสนับสนุนการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งจากกรณีศึกษาพบว่าพื้นที่การเรียนรู้ทั้งที่เป็นชุมชนกลุ่มกิจกรรม และพื้นที่การสื่อสารกับสาธารณะ โดยการเตรียมพื้นที่การเรียนรู้มีความแตกต่างกันไป กลุ่มทำงานกิจกรรมของนักศึกษาให้ความสำคัญกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน ต้องการความเป็นธรรมชาติของชุมชน ไม่ต้องการมีการเตรียมการเพื่อรองรับการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายแต่เลือกที่จะให้กลุ่มเป้าหมายไปเผชิญความจริงที่เกิดขึ้น และสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงสิ่งที่พบกับโครงสร้างทางสังคมได้

จากทั้ง 5 กรณีศึกษาพบว่า มีกิจกรรมที่ท้าทาย สำหรับผู้เข้าร่วมกระบวนการมีทั้งการเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนที่แปลกใหม่ เช่น กลุ่มคนไร้บ้าน ชาวบ้านดาระอั้ง ชุมชนคลิตี้ล่าง เป็นต้น หรือการสร้างการเรียนรู้ในพื้นที่วัฒนธรรมที่แตกต่าง ทั้งเรื่องภาษา วัฒนธรรม เชื้อชาติ เช่น การศึกษาเรียนรู้ในประเทศเพื่อนบ้าน ในกัมพูชา พม่า เป็นต้น หรือการเพิ่มทักษะการเรียนรู้ที่น่าสนใจและท้าทายสำหรับคนรุ่นใหม่ ในการจัดทำสื่อ ให้เหมาะสมกับยุคสมัยทั้งการทำหนังสือ สารคดี ละคร เป็นต้น

1.7 ผู้จัดกระบวนการ

ผู้จัดกระบวนการในระดับปัจเจกมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงานพัฒนาคนรุ่นใหม่ ใจเย็นกับการเรียนรู้และการเติบโตของผู้เข้าร่วมกระบวนการ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความเข้าใจคนรุ่นใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน พร้อมที่จะแลกเปลี่ยนกับคนรุ่นใหม่ได้ทุกเรื่อง และให้ความสำคัญกับทุกคน อีกทั้งการมีข้อมูล ความรู้ที่หลากหลายในเชิงแนวคิด ทฤษฎีเพื่อใช้ในการทำงาน เช่น แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง สันติวิธี การมีส่วนร่วม การทำงานพัฒนา การจัดการอำนาจ เป็นต้น รวมถึงความรู้ที่จำเป็นเพื่อแลกเปลี่ยนกับผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งในเชิงมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะช่วยส่งเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนและช่วยยกระดับการวิเคราะห์สังคมของผู้เข้าร่วมกระบวนการด้วย

จากทั้ง 5 กรณีศึกษาพบว่า ผู้จัดกระบวนการมีทักษะและเครื่องมือในการจัดกระบวนการที่สามารถหยิบใช้ได้ในช่วงการดำเนินกิจกรรม มีทักษะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ระมัดระวังการใช้ชุด

ความคิดเดิมของตนมาอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน มีลักษณะช่างสังเกต คอยตั้งคำถาม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมช่วยกันหาคำตอบโดยใช้กระบวนการกลุ่ม มีการทบทวนการทำงาน และฝึกฝนตนเอง ไปพร้อมกับผู้เข้าร่วมกระบวนการอย่างต่อเนื่อง

1.8 มีกลไกสนับสนุน

ข้อมูลจากทั้ง 5 กรณีศึกษา พบว่าการสร้างกลไกติดตามพัฒนาการของผู้เข้าร่วมกระบวนการจะช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมฯ โดยจะเห็นได้ชัดเจนในกลุ่มทำงานนักศึกษา โครงการพัฒนาคนรุ่นใหม่ฯ และโครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง ที่พี่เลี้ยงหรือผู้จัดกระบวนการมีการติดตามเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่ม ซึ่งการติดตามผู้เข้าร่วมได้ช่วยสนับสนุนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนภายหลังการเข้าร่วมกระบวนการ หรือช่วยคลี่คลายปัญหา อีกทั้งบทบาทของกลไกสนับสนุนการทำงานในรูปแบบองค์กรภาคีต่างๆ ที่มีในแต่ละภูมิภาคยังช่วยหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ในพื้นที่

อย่างไรก็ตาม รูปแบบ กระบวนการและวิธีการข้างต้น ต้องดำเนินไปพร้อมๆ กันไม่มีสิ่งใดแยกจากกันอย่างเด็ดขาด การออกแบบกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่ในบริบทปัจจุบัน เป็นการทำงานเชิงระบบที่ทุกส่วนมีความสำคัญเท่ากัน ให้คุณค่ากับทุกกิจกรรมและทุกองค์ประกอบของการทำงาน

2 แนวคิดหรือหลักการสำคัญในการทำงานพัฒนาคนรุ่นใหม่

จากการทบทวนงานศึกษาที่ผ่านมาช่วยสะท้อนให้เห็นว่าการออกแบบกระบวนการเรียนรู้สำหรับเยาวชนนั้นไม่ได้สร้างขึ้นมามากมาย แต่ผ่านการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีการศึกษา การถอดบทเรียนของผู้ออกแบบกระบวนการ เช่น งานวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนของจุฬารัตน์ ชวรัตน์ (2554) ที่ใช้แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ในการพัฒนาแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเยาวชน หรือจากทั้ง 5 กรณีศึกษา พบว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายนั้น มีความคิดความเชื่อ ที่อยู่เบื้องหลังการทำงานของผู้ออกแบบกระบวนการ ซึ่งไม่ได้ใช้แบบใดเพียงแบบเดียว แต่มีหลักคิดสำคัญเชื่อมโยงถึงกัน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมในโครงการได้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาพบว่าแนวคิด สำคัญในการสร้างคนรุ่นใหม่ในยุคปัจจุบันมีดังนี้

2.1 การศึกษาทางตรง

จากทั้ง 5 กรณีศึกษา พบว่าทุกกลุ่มทำงานภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่โดยเน้นการศึกษาทางตรง (direct education) ที่เชื่อในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลว่ามีความแตกต่างกัน การจัดกระบวนการเรียนรู้จึงต้องมีความหลากหลายเพื่อรองรับความแตกต่างของผู้เข้าร่วมฯ โดยในกระบวนการทัศน์เรื่องการศึกษาทางตรงให้ความสำคัญกับการทดลองปฏิบัติ มีกิจกรรมที่สร้างความท้าทายใหม่ให้กับผู้เข้าร่วมฯ อยู่เสมอ ทั้งการจัดการความขัดแย้ง การทดลองออกแบบกระบวนการดีเบต หรือการให้เผชิญกับปัญหาด้วยตนเอง

อีกทั้งกิจกรรมที่จัดในโครงการส่วนใหญ่เน้นการสร้าง ความเข้าใจเรื่องความแตกต่างหลากหลาย สนับสนุนให้เกิดการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดการปะทะชุดความคิดเดิมหรือปะทะตัวตนจากข้างใน

แล้วนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เพื่อทดสอบความเข้าใจเรื่องความหลากหลายอย่างลึกซึ้ง ซึ่งพบว่า กระบวนการเรียนรู้ใน 3 โครงการได้กำหนดไว้ชัดเจน คือ การรู้จักคนอื่น ชุมชนอื่น หรือประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน พื้นที่ชุมชนที่แตกต่างไปจากประสบการณ์การเรียนรู้เดิมของกลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของรุ่นพี่ที่จัดกระบวนการให้รุ่นน้องนักศึกษาเน้นให้เห็นพื้นที่การเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยทั้ง 5 กรณีศึกษาให้ความสำคัญกับการสรุปทบทวนภายหลังการเรียนรู้ ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

ในระหว่างการจัดกระบวนการของทั้ง 5 กรณีศึกษาให้ความสำคัญกับการเติบโตทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม เมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่ผิดปกติในระหว่างกระบวนการจะนำปรากฏการณ์นั้นจุดประกายการเรียนรู้ กระตุ้นให้ใช้กระบวนการกลุ่มมาช่วยในการแก้ไขปัญหาและหาทางออกร่วมกัน ภายใต้ความเชื่อว่าพลังกลุ่มจะมีส่วนช่วยกระตุ้นการเรียนรู้ สนับสนุนการทำลาย และกล้าเผชิญหน้ากับการเรียนรู้ใหม่ๆ

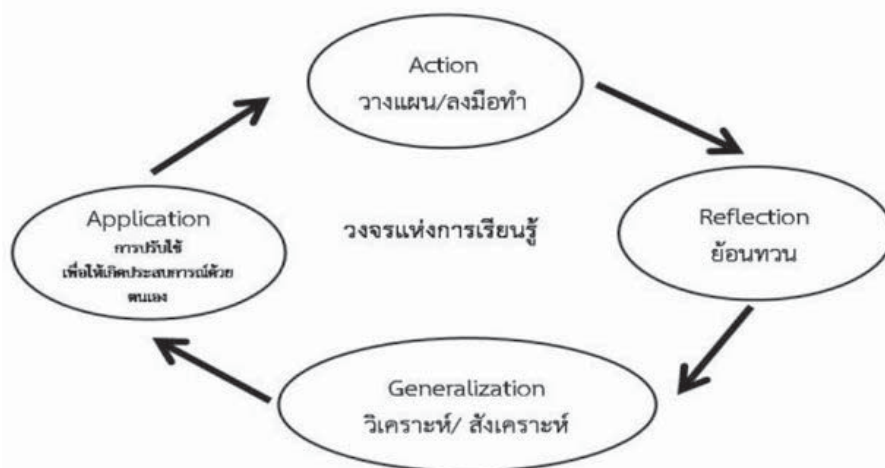
บทบาทของผู้จัดกระบวนการหรือพี่เลี้ยงมีความสำคัญต่อการสร้างกระบวนการกลุ่มให้เกิดขึ้น โดยการสร้างพื้นที่ปลอดภัย (building container) ให้กับผู้เข้าร่วมกระบวนการ ซึ่งมี 2 โครงการที่ใช้วิธีการสร้างพื้นที่ปลอดภัย (building container) ในกระบวนการ คือ โครงการพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและโครงการค่ายเมล็ดพันธุ์สันติวิธี แต่ใช่ว่าอีก 3 กรณีศึกษาจะไม่ได้ให้ความสำคัญ โดยพบว่าในระหว่างกระบวนการ มีการทำลายคนรุ่นใหม่ในโครงการหรือในกลุ่มให้ก้าวข้ามวิธีคิด ความเชื่อ วิธีชีวิตบางอย่างของตนเองอยู่เสมอ หรือในทางทฤษฎีเรียกว่าพื้นที่สบาย (comfort zone) โดยเชื่อว่าการก้าวข้ามจากพื้นที่สบาย (comfort zone) สู่พื้นที่ปลอดภัย (building container) ที่กระบวนการกลุ่มร่วมกันสร้างขึ้น จะนำมาสู่การเรียนรู้และช่วยให้ผู้เข้าร่วมฯ ได้ขยายพื้นที่ปลอดภัยของตนเองได้กว้างขวางมากขึ้น (George Lakey. 2010) ซึ่งเป็นบทบาทของผู้จัดกระบวนการในการช่วยสร้างบรรยากาศให้เหมาะสมเพื่อสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมฯ กล้าก้าวออกมาสู่พื้นที่แห่งการเรียนรู้

2.2 การเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติ

การเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันที่โลกเต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน วิถีชีวิตต่างๆ ที่เกิดขึ้นเริ่มส่งผลเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน แต่แนวคิดหลักที่ใช้ในการสร้างคนรุ่นใหม่ยังคงยึดหลักการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติ โดยเฉพาะการเรียนรู้จากพื้นที่ ยังมีความสำคัญกับคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีรูปธรรมปัญหาชัดเจน โดยเชื่อว่าการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กันระหว่าง “การคิด” กับ “การปฏิบัติ” ที่แนวคิดสายมาร์กซิสเรียกว่า praxis คือ ลักษณะวิภาษวิธีของการคิดและการปฏิบัติ ที่สนับสนุนวิธีการคิดให้ปฏิบัติได้ และในการปฏิบัติต้องมีความคิด ซึ่งฮาร์เบอร์มาสได้อธิบายเชื่อมโยงถึงการเรียนรู้ของมนุษย์ว่า ความสามารถที่มนุษย์จะมีเสรีภาพได้นั้นขึ้นอยู่กับ การส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและเชื่อมโยงภาคปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน (กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน. 2553)

การลงพื้นที่เพื่อสัมผัสสภาพปัญหาจริงของคนชายขอบของสังคม เรียนรู้ชีวิตและทำความเข้าใจกระบวนการทำงานของกลุ่มคนเล็กๆ ในสังคม ได้ทดลองแก้ไขปัญหา เช่น ทดลองออกแบบการรณรงค์บนรถไฟของกลุ่มเมล็ดพันธุ์สันติวิธี หรือการทดลองปฏิบัติการทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชนของกลุ่มเผยแพร่กฎหมายสิทธิมนุษยชนเพื่อสังคม (กลุ่มดาวดิน) ช่วยสร้างความเข้าใจให้กับผู้เข้าร่วม

กระบวนการไม่ใช่เพียงแค่การพูดคุยในห้องบรรยาย แต่เป็นกระบวนการที่รับรู้ได้ด้วยหัวใจ ช่วยกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้ และสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่ในการออกแบบปฏิบัติในพื้นที่รับผิดชอบของตนเองได้

รูปที่ 1 วงจรการเรียนรู้

ที่มา : จากเวทีสรุปบทเรียนการทำงานโครงการพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม วันที่ 4-5 เมษายน 2557

2.3 วิธีการวิเคราะห์

ผลจากการศึกษาพบว่าการทำงานกับคนรุ่นใหม่ทั้ง 5 กรณีศึกษามีการจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้จัดกระบวนการและผู้เข้าร่วมกระบวนการ หรือระหว่างรุ่นพี่ รุ่นน้อง ในแบบวิถีสัมพันธ์ (horizontalism) เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างเท่าเทียม โดยไม่ตกอยู่ในเงื่อนไข ทั้งเพศ วัยวุฒิ คุณวุฒิ ในการเปิดพื้นที่เพื่อการแลกเปลี่ยน และไม่มีการครอบงำทางความคิด (ภาคดี วีระภาสพงษ์, 2554.) หรือผู้จัดกระบวนการจะวางไม่เอาชุดประสบการณ์ตนเองมาอธิบายความเข้าใจของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมกระบวนการ แต่จัดกระบวนการให้ผู้เข้าร่วมฯสามารถสร้างชุดอธิบายใหม่ได้ด้วยตนเอง ผู้เข้าร่วมกระบวนการสามารถวิพากษ์วิจารณ์ที่เล็งและกระบวนการได้อย่างเต็มที่ พร้อมทั้งให้ช่วยออกแบบแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วย

ผู้จัดกระบวนการเป็นผู้ชี้ให้เห็นการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ ที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ในระดับปัจเจก และเชื่อมโยงการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้นกับสังคมหรือกระบวนการที่คนรุ่นใหม่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย เพื่อให้เห็นภาพการใช้อำนาจในวิถีชีวิตปกติ อีกทั้งวิธีการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับทุกคำถามและทุกคำตอบ เสียงทุกเสียงที่เกิดขึ้นในเวทีที่จะได้รับการสนองตอบ และเน้นการทดลองใหม่ๆ ที่ท้าทาย ในการออกแบบการทดลองใหม่ทางสังคม โดยเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม

ประเด็นที่สะท้อนจากทั้ง 5 กรณีศึกษานั้นพบว่า ผู้จัดกระบวนการที่เหมาะสมกับการสร้างคนรุ่นใหม่ในยุคปัจจุบันเป็นผู้ที่ยอมรับความแตกต่าง ไม่ใช้บทสรุปหรือประสบการณ์ของผู้จัดกระบวนการมาอธิบายปรากฏการณ์ของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน และเป็นผู้สนับสนุนให้คนรุ่นใหม่สามารถออกแบบ

สังคมจากความคิดความเชื่อ และจากการทดลองของคนรุ่นใหม่เองเพื่อให้เกิดประสบการณ์และชุดความรู้ของแต่ละบุคคล

3. เงื่อนไข ปัจจัยที่สนับสนุนและอุปสรรคในการทำงานพัฒนาคนรุ่นใหม่

จากการทบทวนเอกสาร และจากการสัมภาษณ์ทั้ง 5 กรณีศึกษาพบว่าการพัฒนาคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันมีปัจจัยที่สนับสนุนและที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ดังนี้

3.1 ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีความสนใจกิจกรรมทางสังคมเป็นพื้นฐาน

โดยจากทั้ง 5 กรณีศึกษา ผู้เข้าร่วมโครงการเป็นผู้ที่สนใจสมัครเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง นั้นแสดงให้เห็นว่ามีความสนใจเฉพาะของตนเองเป็นต้นทุนเดิม ดังนั้นในการจัดกระบวนการที่สร้างความท้าทาย ความแปลกใหม่ หรือกระบวนการที่สร้างแรงบันดาลใจที่เกิดขึ้นในแต่ละโครงการจึงเป็นแรงสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมให้อยู่ร่วมจนครบหลักสูตร

3.2 มีงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมให้ต่อเนื่อง

ส่วนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่คือการมีงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมให้ต่อเนื่องเพื่อเป็นค่าเดินทางหรือค่าอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม และช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายให้กับผู้เข้าร่วมกระบวนการบางส่วน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้เข้าร่วมฯ อยู่จนครบทั้งหลักสูตร และพบว่าบางโครงการที่รับงบประมาณจากแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนโครงการ มักมีความยุ่งยากในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าร่วมฯ ในเชิงรูปธรรมให้กับแหล่งทุนเข้าใจได้

3.3.3 การทบทวนหรือสรุปบทเรียนการทำงาน

การสรุปบทเรียนทั้งในระหว่างการทำกิจกรรมและหลังจากการทำกิจกรรมในโครงการเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ เพื่อให้ได้บทวนการเรียนรู้ในระดับปัจเจกบุคคลและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระดับกลุ่ม ที่นอกจากจะช่วยให้เกิดความชัดเจนในระดับบุคคลแล้ว ยังช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับผู้เข้าร่วมกระบวนการมากขึ้น หากไม่มีการสรุปบทเรียนอาจส่งผลให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการไม่สามารถวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นเชื่อมโยงกับสังคมได้และอาจส่งผลให้ผู้เข้าร่วมฯ อยู่ไม่ครบกระบวนการ

3.4 ความยืดหยุ่นของกระบวนการ

ความยืดหยุ่นของกระบวนการช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมฯ ทั้งการปรับกิจกรรมให้สอดคล้อง จัดระยะเวลาให้เหมาะสม นอกจากนี้การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ผ่านทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียว โดยไม่เชื่อมโยงกับสภาพสังคมปัจจุบัน ไม่สามารถสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้เข้าร่วมฯ ได้ และยังส่งผลให้คนรุ่นใหม่หันหลังให้กับกระบวนการอีกด้วย

3.5 การเปิดใจเพื่อเรียนรู้ของผู้จัดกระบวนการ

ผู้จัดกระบวนการมีความสำคัญในการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ให้กับผู้เข้าร่วมฯ ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นว่าโครงการที่จัดเป็นหลักสูตร 3 โครงการคือ โครงการค่ายเมล็ดพันธุ์สันติวิถี โครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง และโครงการพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ผู้เข้าร่วมกับผู้จัดกระบวนการมีความแตกต่างช่วงวัยค่อนข้างมาก ผู้จัดกระบวนการต้องใจเย็นและ

ค่อยๆสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ช่วยทำให้กระบวนการยืดหยุ่นเป็นไปตามธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

การจัดกระบวนการสำหรับคนรุ่นใหม่ในยุคปัจจุบันต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายและบริบทสังคมที่เคลื่อนไหวไปอย่างรวดเร็ว

4.1 ข้อเสนอแนะต่อการจัดกระบวนการเพื่อสร้างคนรุ่นใหม่

1) การมีกิจกรรมแปลกใหม่ ทำทาย

การจัดกระบวนการพัฒนาคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันต้องมีกิจกรรมที่ทำทาย การเรียนรู้ ที่แปลกใหม่แตกต่างจากกระบวนการทั่วไป เพื่อกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจ ดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมจนครบกระบวนการ และเข้าร่วมกระบวนการให้ต่อเนื่องซึ่งมีความสำคัญกับการสร้างการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ให้ละเอียด รอบด้านในเชิงการวิเคราะห์สังคมเพื่อนำมาสู่การสร้างปฏิบัติการทางสังคม

2) การสร้างสัมพันธภาพที่ดี ไม่ด่วนสรุป

ผู้จัดกระบวนการควรมีความสัมพันธ์ที่ดี สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนและรับฟังความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมอย่างแท้จริง สนับสนุนการเรียนรู้ในระดับปัจเจกบุคคล อีกทั้งต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตนเองด้วยกระบวนการที่หลากหลาย ทั้งในเชิงความรู้และทักษะเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนกับผู้เข้าร่วมกระบวนการได้

3) การเชื่อมโยงกิจกรรมกับปัญหาโครงสร้างสังคมและเงื่อนไขในระดับปัจเจกในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในกระบวนการนั้น ต้องเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการเชื่อมโยงให้เห็นภาพกว้างในระดับโครงสร้างสังคม และชวนวิเคราะห์มาถึงพื้นฐานของผู้เข้าร่วมในระดับปัจเจกบุคคลเพื่อร่วมกันออกแบบวิธีปฏิบัติการและเรียนรู้ร่วมกัน

4.2 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษากระบวนการพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมขึ้นนี้ เป็นเพียงข้อมูลรายละเอียดของกระบวนการจากกรณีศึกษา 5 กรณี ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มที่เป็นโครงการต่อเนื่องมีหลักสูตรชัดเจนและกลุ่มที่ทำงานพัฒนากระบวนการนักศึกษา ซึ่งในปัจจุบันมีกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่ทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น กลุ่มเยาวชนในชุมชน หมู่บ้าน หรือเยาวชนที่ทำงานด้านสื่อสารสาธารณะเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน หรือกลุ่มอิสระต่างๆ ที่ทำกิจกรรมช่วยเหลือชุมชนห่างไกล เป็นต้น จึงควรศึกษาให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่ทำกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ให้กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพ ทิศทางการพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนหรือสังคมได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

4.3 ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาในเชิงนโยบาย

ศักยภาพของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันมีอย่างหลากหลาย และสามารถนำมาช่วยในการแก้ไขปัญหาสังคมได้ หลักสูตรการเรียนรู้สำหรับการสร้างเด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่ในอนาคต ควรสนับสนุน

และเชื่อมโยงการศึกษาในระบบกับการศึกษานอกห้องเรียนให้มีความสมดุล สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้กับผู้จัดกระบวนการ เช่น ครู อาจารย์ ในสถานศึกษาต่างๆ ให้มีการพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ที่อาจเกิดวิกฤติทั้งโครงสร้างสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ซึ่งต้องการบุคลากรที่มีความรู้หลากหลายและสามารถเชื่อมโยงความรู้สู่การปฏิบัติ สามารถคิดค้นนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนาสังคมในอนาคต และเป็นบุคลากรที่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน. (2553). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- เกียรติศักดิ์ แสงอรุณ. (2551). **แนวทางการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะสำหรับเยาวชนไทย: กรณีศึกษา กลุ่มและเครือข่ายเยาวชนที่ทำงานด้านจิตสำนึกสาธารณะ**. คุรุศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชา พัฒนาศึกษา คณะคุรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เคน เคย์. (2554). **ทักษะในศตวรรษที่ 21 : สำคัญอย่างไร คืออะไร และทำสำเร็จได้อย่างไรใน James Bellanca และ RonBrandt (บรรณาธิการ) ทักษะแห่งอนาคตใหม่ การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ : โอเพ่นเวิลด์. หน้า 34-37.
- จุฑารัตน์ ชะรัตน์. (2554). **การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่ใช้การคิดไตร่ตรองและแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อเสริมสร้างความพึงพอใจในชีวิตสำหรับเยาวชนในศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชน**. คุรุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตสาขาการศึกษานอกระบบโรงเรียน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. (2542). **พลวัตองค์กรพัฒนาเอกชนไทย ในองค์กร เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 11 เอ็นจีโอ2000**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัควดี วีระภาสพงษ์. (2554). **สามัญชนเปลี่ยนโลก : แนวคิดและปฏิบัติการทางสังคมสู่แรงบันดาลใจของคนธรรมดา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ของเรา.
- ยุค ศรีอาริยะ. (2542). **อภิวัดการศึกษา สู่ความเป็นไทและบูรณาการ. ใน ปฏิวัติการศึกษาไทย: แก้ปัญหาขาดกรรมทางจิตวิญญาณ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง. หน้า 86.
- ละออ พลายน่างาม. (2518). **นักศึกษากับการพัฒนาชนบทในชุมชนอาสาสมัครหญิงระหว่างมหาวิทยาลัย ทำลายหรือสร้างสรรค์ , ฝ่ายวิชาการ(บรรณาธิการ)**. กรุงเทพฯ : หน้า 6-18.
- แวนิชชิง. (2552). **มหกรรมพลังเยาวชนครั้งที่ 1 “ร่วมสร้างประเทศไทยด้วยการให้” ทำเนียบองค์กรพลังเยาวชน พลังสังคม เรื่องราวต้นแบบพลังเยาวชน บทสัมภาษณ์พี่เลี้ยงองค์กรต้นแบบพลังเยาวชน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสยามกัมมา จล.
- ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. [ม.ป.ป.]. **ขบวนการนิสิตนักศึกษา ก่อน 14 ตุลา**. (ออนไลน์).

เข้าถึงได้จาก : http://www.14tula.com/before/before_sub2.htm. (วันที่เข้าถึง 16 มิถุนายน 2556).

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. (2547). **ปุมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 “ประสานประชาชน อุทิศตนเพื่ออุดมการณ์”**. โครงการวิจัยสังคมและสุขภาพ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. กรุงเทพฯ : อัสฟ้า มิเลินเนียม. หน้า 22-62.

สมพงษ์ จิตระดับ. (2547). **เด็กไทยวัยกึ่ง ชดโลกาภิวัตน์ 25 ในจุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (บรรณาธิการ)**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง. หน้า 12-13.

อมรวิทย์ นาครทรรพ. (2547). **เด็กไทยวัยกึ่ง ชดโลกาภิวัตน์ 25 ในจุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (บรรณาธิการ)**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง. หน้า 16-34.

อวยพร เชื้อนแก้วและพิภพ อุดมอิทธิพงศ์ (แปล). (2558). **ล่องแพในกระแสเชี่ยว : ปมเพาะภาวะการ นำและแนวทางสร้างองค์กรในห้วงยามความเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ของเรา.

George Lakey. (2010). **Facilitating Group Learning : Strategies for Success with Diverse Adult Learners. Jossey-Bass. San Francisco The United State of America.**

Translated Thai References

Boonyarattanasunthorn, J. (1999). **The Dynamic of Thailand NGOs' in Petprasert, N.(ed) NGOs 2000: Political Economy (for community), no 11.** Bangkok : Political Economy Institute, Faculty of Economics, Chulalongkorn University. [in Thai]

Jitradap, S. (2004). **Thai Youths - Globalization 25. In Saenchairak, C.(ed.).** Bangkok : Amarin Printing. p12-13. [in Thai]

Keawthep, K. and Hinviman, S. (2010). **The Economy Theory Ideology, Politic, Communication study.** Bangkok : Parbpim Ltd. [in Thai]

Ken, K. (2011). **21st century skills : How Important, What, and How to Succeed? in James Bellanca and Ron Brandt(ed.) 21st century skills Rethinking How students Learn.** Bangkok : Openworlds. p.34-37. [in Thai]

Keuankeaw, O. and Udomittipong, P. (2015). **Grassroots and Nonprofit Leadership : A Guide for Organizations in Changing Times.** Bangkok : Protestista. [in Thai]

Kotcharat, J. (2011). **Development of A Non-formal Education activity model using reflective thinking and Neo-Humanism to enhance life satisfaction for The Youth in Juvenile vocational training Center. Doctor of Philosophy Program in Non-formal Education.** Chulalongkorn University. [in Thai]

Nakornthab, A. (2004). **Thai Youths - Globalization 25. In Churairat Saenchairak(ed.).** Bangkok : Amarin Printing Ltd. p16-34. [in Thai]

- National Student Center of Thailand. (n.d.) **Student Movements before.** 14th October [1973]. (Online). 14Tula Monument. Available: http://www.14tula.com/before/before_sub2.htm. (16June 2013). [in Thai]
- Nitayarumphong, S. (2004). **On the history of Mahidol University, in particular its involvement in Thai politics.** Societi and Health Research Institute. Bangkok : Alpha millennium. p.22-62. [in Thai]
- Plainam-ngam, L. (1975). **Students and Rural Development within Inter-University Female Volunteers Communities: Destructive or Creative.** Academic Affairs (ed). Bangkok. p 6-18. [in Thai]
- Sang-arun, K. (2008). **Guidelines for The Development of Thai Youth Public Consciousness: A case study of Groups and Networks of Youth for Public Consciousness.** Master of Education. Chulalongkorn University. [in Thai]
- Sri-ariya, Y. (1999). **Education Reform toward Liberation and Integration in Thailand's Educational Revolution: Resolving Spiritual Killing.** Vidhi Tassana Project. Bangkok : Amarin Printing Ltd. p.86. [in Thai]
- Un-anan, W. (2007). **Young social development workers and direction of Thai NGOs.** (Online). Available: <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=95718>. (25July 2013). [in Thai]
- Vanishing. (2009). **Youths' Power Forum #1 – Directory of organizations on youth power, social power, stories of role models, and interviews with mentors for the role-model organizations.** Bangkok : The Siam Commercial Foundation. [in Thai]
- Weerapasong, P. (2011). **Ordinary People Change the World : concepts and social actions to inspire ordinary people.** Bangkok : House of Commons Press. [in Thai]